

Híd a Drinán

Részlet

Ivo Andrić

Annak az évnek tavaszán, melyben a vezér elhatározta az építkezést, megérkeztek emberei kíséretükkel a városba s megkezdték mindennek előkészítését, ami a hidépítéshez szükséges. Sokan voltak; lovakkal, kocsikkal, különféle készülékekkel és sátrakkal érkeztek. Mindez a városkában és a környező falvakban, különösen a keresztény lakosság körében nagy riadalmat keltett.

A csoport élén Abidaga állott, akit a vezér a hidépítés lebonyolításával megbízott s mellette Tosun effendi, az építész. (Erről az Abidagaról már jóelőre azt mesélték, hogy kíméletlen, kegyetlen és minden mértéket meghaladóan szigorú ember.) Alighogy Mejdán alatt felütötték a sátrakat, Abidaga megbeszélésre hívta össze a hatóságok embereit és a tekintélyesebb törököket. Itt nem is volt sok tárgyalás, mert csak egy ember beszélt, vagyis Abidaga. Az összegyülekezett emberek egy testes férfiú előtt találták magukat, akinek egészségtelenül piros arcszíne, zöld szemé volt, gazdag istanbuli viseletben je-

lent meg, rövid vörös szakáll és magyaros módon, furcsán kipödört bajusz díszelgett az arcán. A beszéd, amit ez az erőszakos ember az egybegyűltek előtt elmondott, még külső megjelenésénél is jobban meglepte őket.

— A rólam szóló hírek alkalmasint már nálam hamarabb ideértek s én tudom, hogy ezek a híresztelések nem lehetnek szépek vagy kellemesek. Hihetőleg már hallottátok, hogy mindenkiktől munkát és engedelmességet követeltek s mindenkit megveretek és megöletek, aki nem úgy dolgozik, amint kell, nem engedelmeskedik szótlánul s hogy nem ismerem ezt a szót „nem lehet”, meg „nincsen” s hogy nálam még a kisebb szóért is fejvesztés jár, röviden szólva: vérengző és visszataszító ember vagyok. Meg akarom mondani nektek, hogy ezek a híresztelések nem kiagyaltak és nem túlzottak. Az én hársfám alatt valóban nincsen árnyék. Ilyen hírt szereztem magamnak a sokéves szolgálatban, míg odaadón végrehajtottam a nagyvezér rendelkezéseit. Bizom az Istenben, hogy ezt a

munkát is, amiért ideküldtek, végre fogom hajtani s ha az elvégzett munka után elmegyek innen, remélem, hogy előttem még rosszabb és sötétebb hírek fognak járni, mint amilyenek itt megelőztek.

E szokatlan bevezető után, melyet mindannyian némán, lesütött szemekkel hallgattak végig, Abidaga elmagyarázta az embereknek, hogy egy nagy jelentőségű építkezésről van szó, amelyen még gazdagabb országokban sincsen s amelynek munkálatai őt, talán hat évig is el fognak tartani, de a vezér akarata szerint hűségesen és percnyi pontossággal, végre fogják hajtani. Azután kifejtette, mik az első szükségletek, milyenek lesznek az előkészítő munkálatok s mindezekhez mit vár a helybeli törököktől s mit követel meg a rájanéptől, a keresztényektől.

Abidaga mellett Tosun effendi ült, apró, sovány és sárgaarcsú, eltörökösödött ember, valamelyik görög sziget szülőtte, építész, aki Istanbulban Mehmed pasa parancsára már sok kegyes alapítvány épületét emelte. Csendesesen és közönyösen ült a helyén, mintha nem hallaná vagy nem értené Abidaga beszédét. Kezét nézte és csak időről időre emelte fel tekintetét. Ilyenkor láthaták nagy, fekete, bársonyos fényű, szép és rövidlátó szemét az embernek, aki csak a maga dolgát nézi, más semmit sem érez és semmit sem ért az életből és a világból.

Az emberek zavartan és leverten mentek ki a szűk és forró sátorból. Érezték, amint a verejték végigcsorog rajtuk az új, ünnepi antéria alatt s hogy mindannyiokba gyorsan és ellenállhatatlanul beléköltözik a rémület és a gond.

Az, ami most a kaszabára és az egész környékre ráomlott, olyan nagy és érthetetlen baj volt, aminek a végét nem lehetett előre látni. Először az erdővágás és az épületfák szállítása kezdődött. Annyi „japija”, épületfa halmozódott össze a Drina mindkét partján, hogy az emberek sokáig azt hitték, fából fogják a nagy hidat felépíteni. Aztán megkezdődtek a földmunkálatok, ásatások és a sziklás partok megfúrása. Ezeket a munkálatokat nagybárra robotban, „kulukban” végezték. Így ment ez késő őszig, amikor a munkákat ideiglenesen beszüntették s a munka első részét befejezték.

Mindezt Abidaga felügyeletével s hosszú, zöld botjának irányításával végezték s ezt a botot még meg is énekel-

tek. Mert akire Abidaga ezzel a bottal rámutatott, megjegyezve, hogy lopja a napot vagy nem úgy dolgozik, amint kellene, azt azonnal megragadták a „szejmenek” s azon helyben megbotozták, aztán a véres, ájult embert leöntötték vízzel s újból munkára küldték. Mikor késő ősszel elhagyta a várost, Abidaga ismét összehívta a kaszaba véneit és első férfiai s megmondotta nekik, hogy ő most télvíz idejére más helyre megy, de a szeme itt marad. Mindannyian mindenért felelősek lesznek. Ha úgy találják, hogy a munkálatokból bármi is elromlott vagy ha az összegyűjtött épületfából egyetlen fedélc is hiányzik, az egész város bűnhődik érte. Az embereknek arra a megjegyzésére, hogy az áradás is kárt tehet, habozás nélkül, hidegen azt válaszolta, hogy ez az ő vidékük, tehát a folyó is az övék és így a kár is, amit a folyó okoz.

A városiak egész télen úgy őrizték az építkezést s úgy vigyáztak a munkálatokra, mint a szemük fényére. Tavasszal aztán megjelent Abidaga Tosun effendivel, de megjelentek a dalmát kófaragók is, akiket a nép „római majstoroknak” hívott. Kezdetben harmincan voltak. Valami Antonije nevű mester állt az élükön, ulcinji keresztény ember. Magas, szép ember volt, nagy szemekkel, merész tekintettel, sasorral, barna hajjal, amely a válláig ért, urasan öltözködött, nyugati módra. A segéde szerezsen volt, egy valódi szerezsen, vig, fiatal ember, akit az egész város s az egész munkásvilág Arabnak hívott.

Ha tavaly, az épületfák tömegéből ítélve, úgy látszott, hogy Abidaga fából akarja a hidat felépíteni, most az emberek azt hitték, új Istanbult akarnak itt a Drina mellett emelni. A Banja melletti hegyekben, egy óra járásnyira a kaszabától új kőbányát nyitottak s onnan megkezdtek a terméskövek vontatását a városhoz.

Ebben az évben különös tavasz fakadt a visegrádi komp mellett ezen a tájon. Mindama dolgok mellett, melyek ilyenkor nyílnak és fakadnak a természetben, most a földből a kunyhók egész települése nőtt ki, a vízhez vezető új utak és mellékösvények keletkeztek, számtalan ökrösszekér és lovas-kocsi rajzott széjjel. Mejdánról és Okolišteről az emberek azt látták, hogy odalenn napról napra, mint a vetés, úgy nő a víz mellett az emberek, álla-

tok s a mindenféle építőanyagok nyugtalan tömege.

A meredek parton kőfaragómesterek dolgoztak. A sárgaszínű kőpor az egész vidéket ellepte. Kissé távolabb pedig a homokos síkon, hazai napszámosok meszet oltottak, rongyosan és fehéren haladva keresztül a fehér gőzön, amely a meszesgödörökből magasra emelkedett. Az utakat fölvtágták a túlterhelt szekerek. A komp naphosszat dolgozott, egyik oldalról a másikra szállítva az építőanyagot, a felügyelőket és a munkásokat. A sáfrány színű tavaszi vízben övig gázolva, különleges munkások cölöpöket, gerendákat vertek és agyaggal kivert vesszőkerítéseket állítottak, hogy a víz folyását elválasszák.

Mindezt látta ez a világ, amely eddig csendben élte a maga életét itt, a drinai kompnál, a lejtőkön szétszórtan épült városkában. S jó lett volna, ha csak nézheti, de ezek a munkák hamarosan olyan méreteket öltöttek, hogy örvényükbe vonták nemcsak a város, hanem a környék élőit és halottait. Második évben már annyira megnőtt a munkások tömege, hogy meghaladta a városka férfilakóinak számát. Valamennyi kocsi, ló, ökör, mind a hídnak dolgozott. Mindent, ami csak nyüzsögni vagy gurulni tudott, befogtak munkára, hol fizetésért, hol pedig erőszakkal, kulukban. Pénz több volt, mind régebben, de a drágaság és a hiány gyorsabban növekedett, mint a pénz odáramlása, úgyhogy mire az emberek kezéhez érkezett, félig már föl is élték. A drágaságnál és hiányoságnál még jobban érintette a hazai világot a békétlenség és rendetlenség, a bizonytalanság, amely most a kaszabára omlott, s ez annak a következménye volt, hogy a széles nagyvilágból mindenfelől ide özönlöttek munkára az emberek. S Abidaga minden szigorúsága mellett is gyakoriak voltak a munkások között a verekedések s a kertekben és udvarokon a lopások. A muzulmán nőknek még akkor is el kellett takarniok az arcukat, ha az udvarra kimentek, mert mindenhol odáig juthatott a számtalan hazai és idegen munkás tekintete; a város törökjei pedig szigorúan betartották az Iszlám előírásait, annál is inkább, mert valamennyien még csak újonc törökök voltak s egy se akadt közöttük, aki ne emlékezett volna keresztény apjára, nagyapjára vagy eltörökösödött apósára. Mindezek miatt a török szokás öregebb emberei nyíltan elégedetlenkedtek, hátat fordí-

tottak a munkások, igavonó állatok, épületek, földhányások és kövek sötét zürzavarának, amely pedig a komp mindkét oldalán egyre jobban terjedt s földtúrásaival, terjedelmével kikezdte már a városiak utcáit, udvarait és kertjeit.

Kezdetben valamennyien büszkék voltak a nagy alapítványi építkezésre, amit a nagyvezér éppen az ő vidékükön emeltet. Akkor még nem tudták, amit most láttak: hogy ez a dicsőséges építkezés ennyi felfordulást és nyugtalanságot, erőfeszítést és költséget követel. Szép dolog, gondolták, az uralkodó igaz hithez tartozni, szép dolog az, ha a vidéknek Istanbulban a nagyvezér a földije s még szebb egy szilárd és értékes hidat tervezni a Drina fölé, de az, ami most történik itten, semmire sem hasonlít. Poklot csináltak a városukból, érthetetlen munkák, füst, por, kiabálások és zavargás boszorkánytáncát. Esztendők telnek, a munkálatok terjednek és növekednek, de se végüket, se értelmüket nem lehet látni. Mindenre hasonlít ez, csak hidra nem.

Unták már a visegrádi környék törökjei, de főképp unta a keresztény rájanépség mindezt, csak éppen őket senki se kérdezte s nem is mutathatták elégedetlenségüket. Íme, már harmadik esztendeje robotolnak az emberek az építkezésnél, saját munkájukkal, lovakkal, ökreikkel. S nemcsak az itteni rája, hanem három szomszédos kádiság minden lakója. Abidaga lovas szejmenjei mindenütt összefogják a falusi megvárosi keresztény lakosságot s idehajtják a hidra, dolgozni. Rendszerint alvás idején ütnek rajtuk s úgy fogják meg őket, mint a csirkéket. Egész Boszniában egyik utas arra inti a másikat, ne menjen a Drinára, mert ott elkapják s azt se kérdezik, hová utazik, kicsoda, micsoda, arra kényszerítik, hogy legalább néhány napi kulukot ledolgozzon. A városi keresztények vesztegetéssel váltják ki magukat. A falusi legények megkísérelték, hogy az erdőbe szökjenek, de a szejmenek az ilyen házakból az elmenekült fiatalok helyébe tűszokat szedtek, gyakran nőket is.

Ez már a harmadik ős, hogy a nép a hídnál robotol, de semmiből sem lehet még látni, hogy a szörnyű baj a vége felé közelednék. Már késő ős van; a falevelek lehullottak, az eső föláztatta az utakat, a Drina megáradt és zavaros, a csupasz tarlóföldek tele vannak renyhe varjakkal. De Abidaga

még nem szünteti be a munkálatokat. A szükös novemberi napfényben parasztlak vontatják a fát és követ, meztláb vagy szétrongyolódott bocskorokban gázolják az út mély sarát, vagonban a hideg szélben, jobban megszorítják magukon a lyukakkal és foltokkal teli fekete gyapjúgatyát, megkötözgetik durva lenből készült egyetlen ingük szakadt széleit. Ez a lening már megfeketedett az esőben, sárban, füstben, de nem merik kimosni, mert a vízben apró szálakra foszlana. Mindannyiok felett ott lebeg Abidaga zöld botja, mert napjában többször is körül szokta járni a banjai kőbányát és mind a hid körülüli munkálatokat. Abidaga mérges az egész világra s bosszús, hogy a napok rövidülnek, a munka pedig mégse halad úgy, amint ő kívánná. Orosz prémből készült nehéz mentéjében, magas csizmában, nekihevílt arccal mászik fel azoknak a pilléreknél állványain, amelyek már a víz fölé emelkednek, bemege a kovácműhelyekbe, az éléskamrákba, a munkáskunyhókba és sorra megtámad mindenkit, a felügyelőket, vállalkozókat:

— Rövidek a napok. Egyre rövidebbek! Hah, szukakölykek, hiába eszitek a kenyeret!

Így ordítzik, mintha ők lennének hibásak azért, mert későn virrad és korábban alkonyul. S alkonyatkor, a kérélehetetlen és reménytelen visegrádi alkonyat idején, mikor a meredek hegyek összecsobb szorulnak a kaszaba körül s gyorsan leluul az éjszaka, nehéz és süket éjszaka, mintha csak az utolsó lenne, Abidaga haragja tetőpontját éri; mivel nincs már kire kiönteni haragját, saját magát rágja s nem tud aludni a gondolattól, hogy annyi dolog áll most csöndesen s ennyi ember ácsorog és lopja a napot.

...

Így aztán ezeken az őszi napokon először a munkások közt, aztán a városban is híre terjedt, hogy a vízi-tündér beleavatkozott a hid dolgába, hogy éjszaka lerontja s halomra dönti mindazt, amit nappal építenek s hogy a hidépítésből nem is lesz semmi. Ugyanakkor éjszakánként az eldugott helyeken, sőt a kőművesmunkákon is tényleg megmagyarázhatatlan károk keletkeztek. A szerszámok, amiket a kőművesek a megkezdett szélső pilléreknél ott szoktak hagyni, kezdtek el-

tűnedezni, a földmunkákat pedig szét-hányták és betömték.

A hír, hogy a hidat nem tudják felépíteni, messze elterjedt, törökök és keresztények egyaránt mesélték s mindjobban el is hitték. A keresztény rájanép örvendezett, igaz, hogy csak suttogva, titokban, de tiszta szívből. A helybeli törökök is, akik azelőtt olyan büszkeséggel néztek a vezér építkezésére, megvetéssel kezdtek kacsingatni és csak legyintettek, ha szó esett róla. Az eltörökösödött szlávok közül sokan, akik hitet változtattak, de hiába vártak, nem találtak arra, amit kerestek s továbbra is csak sovány vacsorájuk mellett üldögéltek, a munkától reszkető karokkal jártak, élvezettel hallották és adták tovább a szóbeszédet a nagy sikertelenségről s valami keserű elégtételt éreztek, hogy a vezérek se tudják mindazt elérni és végrehajtani, amit kieszeltek. Már arról beszéltek, hogy az idegen mesterek távozni akarnak s hogy nem lesz ott hid, ahol soha nem is volt s ahol nem is kell lennie. Mind-ezt szöfték, szöveggették és a hír gyorsan elterjedt az emberek között.

A nép gyorsan kitalálja a meséket, gyorsan el is terjeszti őket s a valóság furcsán és elválaszthatatlanul egybeszövídik a mesékkel. A parasztlak, akik éjszakánként a gusztlást hallgatták, azt mesélték, hogy a tündér, aki lerontja az építkezést, megüzente Abidagának, mindaddig nem hagyja abba a rombolást, amíg csak két gyermeket, két ikret, névszerint Stoját és Ostoját be nem építik a hid alapzatába. Sokan fogadkoztak, hogy látták is a szejmeneket, amint a falvakon egy ilyen ikerpárt kerestek. (A szejmenek valóban körüljárták a falvakat, de nem gyereket kerestek, hanem Abidaga parancsára hallgatózdtak s kérdezősködtek a nép körében, hátha ilyen módon megtudják, kik azok, akik a hidat rombolják.)

Ez időtájt történt, hogy egy Visegrád fölötti faluban valaki elcsábított egy gyengeelméjű, dadogó árvalányt, aki idegen házban szolgált s szegény maga se tudta vagy nem akarta megmondani, ki volt a csábítója. Ritka eset volt erre felé, hogy egy lányt s még hozzá effélet, elcsábítsanak, nem is emlékezett ilyesfélére senki és még ritkább, hogy az apa ismeretlen maradjon. A dolognak messze földön híre ment. Éppen ezekben a napokban hozta világra szegény lány valami pajtában a szerelem gyümölcsét s méghozzá ikreket, de mindkettő halva született. A falu

asszonyai segítettek a szülésnél, amely igen nehéz volt s mindjárt el is temették az ikreket egy közeli szilvásban. A boldogtalan anya már harmadik nap felkelt s faluszerte keresni kezdte gyermekeit. Hiába magyarázták neki, hogy a gyerekek halva születtek s el is temették őket. Hogy véget veszenek kérdezősködéseinek, azt mondták neki, azaz hogy inkább mozdulatokkal elmagyarázták, hogy a csecsemőket a városba vitték, oda, ahol a törökök a hidat építik. Szegény lány amúgy gyengén és kétségbeesetten elvászorgott a városba s körüljárta az építkezés helyét, az állványokat, hogy ijedten az emberek szemébe nézzen és érthetetlen dadogással kérdezzesse tőlük, hová lettek a gyermekei. Az emberek elcsodálkozva nézték vagy elkergették, hogy ne zavarja munkájukat. Látva, hogy nem értik meg, mit akar, szegény lány kikapcsolta durva parasztingét s megmutatta nekik duzdadt és fájó emlőit, melyeknek bimbói a felgyülemlett és ellenállhatatlanul előtörő anyatejtől már hasadozni s vérezni kezdtek. Senki se tudta, hogyan segíthetne rajta s hogyan magyarázza meg neki, hogy gyermekeit nem falazták be a hídba, mert minden jó szavukra, meggyőzésükre, szidásukra és fenyegetésükre szegény lány csak bánatosan dadogott s bizalmatlan tekintettel vizsgálgatott minden sarkot. Végül is felhagytak a reménnyel, hogy elkergessék, hagyták, hadd kóboroljon az építkezés körül s részvétellel kerültek ki az útjából. A szakácsok enni is adtak neki a munkások kukoricamálájából, amely odaégett a kondér fenekére. Elnevezték a bolond Ilinkának s ezt a nevet az egész város megtanulta. Még Abidaga is szó nélkül haladt el mellette, babonásan elfordította a fejét s megparancsolta, adjanak neki enni. Így folytatta a hidépítkezés mellett szegényke az életét, mint csendes bolond. S róla maradt vissza a mese, hogy a törökök gyereket falaztak a híd pillérjébe. Egyesek elhitték a mesét, mások nem, de mindenki mondogatta és továbbadta.

Az építkezésnél pedig továbbra is estek károk, hol kisebbek, hol nagyobbak, mindjobban terjedt a hír, hogy a tündér nem engedi a híd fölépítését.

Abidaga dühöngött. Valósággal égette a tudat, hogy akad olyanvalaki, aki közmondásos szigorúságával szembeállva (ez a szigor táplálta büszkeségét) arra merészkedett, hogy műve és

szándékai ellen cselekedjék. Utálta ezt a népet, a muzulmánokat éppúgy, mint a keresztényeket, mert a munkában lassú és ügyetlen volt, de gyors a gyorsan és tiszteletlenségben s oly gyorsan talál csúfondáros és romboló szavakat mindarra, amit nem tud felfogni vagy nem tud megcsinálni. Örökét állítottatott a folyó mindkét partjára. A földmunkálatokon a károk akkor megszűntek, de a vizen tovább folytatódott a rombolások. Csak holdas éjszakákon nem esett kár. Ez Abidagát, aki nem hitt a tündérekben, megerősítette abban a meggyőződésében, hogy ezek a tündérek nem láthatatlanok s nem a magasságokból jönnek. Nem akart és nem is hihetett sokáig azoknak, akik azt mondták neki, hogy ez paraszti ravaszság, de most mindinkább meggyőződött arról, hogy mégis így van. S ez még jobban felbőszítette. Ugyanakkor azonban jól tudta, hogy nyugodtnak kell lennie s el kell rejtenie haragját, ha el akarja fogni a károkozót s mennél gyorsabban és tökéletesebben szét akarja oszlatni a tündérekről és a hidépítés abbahagyásáról szóló meséket, amelyek már veszélyessé kezdtek válni. Magához hívatta a szejmenek parancsnokát, egy plevljei embert, aki Istanbulban nőtt fel, sápadt, beteges férfiút.

Ez a két ember ösztönösen idegenkedett egymástól, ugyanakkor azonban szüntelenül vonzódtak is és összeütközésekre került sor közöttük. Mert ket-tejük közt szüntelenül szövődtek és hullámoztak a gyűlölet, megvetés, félelem és bizonytalanság érthetetlen érzései. Abidaga, aki senkivel szemben sem volt puha és kedves, ez iránt a sápadt, eltörökösödött ember iránt leplezetlen megvetését nyilvánította. Akármit tett vagy beszélt ez az ember, Abidagát felbőszítette s arra ösztökélte, hogy leszidja és megalázza. S mennél inkább megalázkodott, mennél kedvesebbnek, szorgalmasabbnak mutatkozott a plevljei, annál inkább nőtt Abidaga megvetése. A szejmenek parancsnoka pedig már első naptól kezdve babonásan és borzongva félt Abidagától. Ez a félelem időnként kínos lidércnyomássá változott, amely nem hagyta el. Minden lépésnél, minden mozdulatánál, sokszor még álmában is arra gondolt: mit szól ehhez Abidaga? Hiába törekedett arra, hogy Abidaga kedvét keresse, hogy behízelegje magát, akármit tett is. Abidaga elégedetlenkedéssel fogadta. Ez az érthetetlen gyűlölet megzavarta és megbénította a plevljeit s még félszegebbé, még merevebbé tette.

Hinni kezdett abban, hogy egy szép napon Abidaga miatt nemcsak kenyerét és tiszttségét veszíti, hanem a fejét is. Ezért állandó izgalomban élt s hol halálisan letört, hol pedig lázas és vad buzgalomba esett. Most, hogy sápadtan és mereven megállt Abidaga előtt, az haragtól fojtott hangon mondotta:

— Ide figyelj, te üresfejű, te ügyesen bánsz ezekkel a disznókkal, ismered a nyelvüket, képességeiket s mégse tudod megtalálni, ki az a gazfickó, aki a vezér művét tönkre akarja tenni. S ez azért van, mert te is olyan semmirekellő vagy, mint ezek, de akadt még nálad is semmirekellőbb, aki téged parancsnoknak állított ide s eddig még senki sem jutalmazott úgy meg, ahogyan megérdemelnéd. De ha ezt még senki sem tette, majd én megteszem. Tudd meg, úgy beletaposlak a földbe, hogy még annyi árnyékod sem marad a napon, mint amekkora a legkisebb fűszálnak van. Ha három nap alatt nem szűnik meg minden rombolás és kártevés a munkálatoknál, ha nem fogod el azt, aki ezeket csinálja, el nem hallgattatod mindazokat a bolond híreket, amiket itt tündérekről és a munka abbahagyásáról terjesztenek, élve húzatlak karóba a legmagasabb állványon, hadd lásson a világ s hadd félemlítsd meg ezeket a gazembereket és hadd téritsd észre őket. Életemre és hitemre esküszöm neked, amire pedig nem könnyen esküsznek. Ma csütörtök van, vasárnapig van időd. S most eredj az ördögbe, aki téged ide küldött hozzám. Takarodj! Szikter!

A plevljei eskü nélkül is elhitte volna Abidaga fenyegetéseit, mert még ál-mában is reszketett a hangjától és a tekintetétől. Most is ilyen görcsös és páni félelemben ment ki és kétségbeesetten azonnal munkához látott. Összegyűjtötte embereit s halálos benuultságából hirtelen tajtékozó haragra gyuladva, gyalázni kezdte őket.

— Ti vakok, ti semmirekellők! — ordította a plevljei, mintha máris karóba vernék s mindegyiknek külön beleordított az arcába. — Hát így vigyázatok a strázsán, így őrzitek a szultán javait? Mikor a kondérhoz kell menni, hogy zabálatok, gyorsan tudtok mozogni, de mikor a szolgálatban kell fürgének lenni, összegabalyodik a lábátok és megáll az eszetek. Szégyenpír ég az arcomon miattatok! De nem fogtok tovább henyélni nálam. Tudjátok meg, hogy ezekből az állványokból a szemnek mérsárszékét fogom csinálni. Egyikötök vállán sem marad meg

a fej, ha két nap alatt nem szűnik meg ez a csuda s ha nem fogjátok el és vágjátok le a rablókat. Még csak két nap van az életekéből, esküszöm nektek hitemre és a szent Koránra.

Igy kiabált sokáig. Mondgöl is, nem tudva már, hogy mit mondjon s mivel fenyegetessen, egymás után sorjában leköpködte a szemjemeneket. Mikor azonban jól kitombolta magát s megszabadult a félelem nyomásától, amely a haraggal elpárolgott belőle, nyomban kétségbeesett erővel dologhoz látott. Egész éjszaka legényeivel együtt a parton cirkált. Egyszer úgy tűnt előtte, mintha a folyó legmélyebb részén levő állványokról kopogást hallana s valamennyien odafutottak. Még hallották, hogy leválik a deszka, kövek záporoznak és hullanak a vízbe, mikor azonban odaértek, ahol valóban leszakadt az állvány és széthányták a fal köveit, nyomát se találták a tettesnek. A szemjemenek reszkettek a kísérteties üresség előtt, részben az éjszakai hidegtől, részben a babonás félelemtől. Egymást szölongatták, belemeredtek a sötétbe, ide-oda lókálták a meggyújtott fáklyákat, de minden hiábavaló volt. A rombolást megint elkövezték s nem tudták elfogni, sem megölmi azokat, akik ezt cselekedték, mintha valóban láthatatlan lények kövezték volna el a bűnt.

Másnap éjszaka a plevljei jobban előkészítette a leselkedést. A másik partra is átdobta embereit. Mikor beállt a sötétség, az állványokon egész végig elbújtatta a szemjemeneket, ő maga pedig két emberével csónakba ült, amelyben a sötétség leple alatt a balpartra evezett. A csónakkal néhány evezőcsapás segítségével gyorsan ott lehettek a két megkezdett pillér bármelyikénél. Így aztán két oldalról is rárohanhattak a kártevőre, aki ezúttal nem menekülhetett, hacsak nem szárnyas vagy vizalatti lény volt.

Az egész hosszú és hideg éjszakát átfeküdte a plevljei a csónakban, birka-bőrökkel letakarva, miközben a leg-sötétebb gondolatok kínozták, szüntelenül gomolyogva a fejében: vajon Abidaga tényleg beváltja-e fenyegetéseit és elveszi-e az életét, amely ilyen parancsnokság mellett különben sem élet, hanem csak kín és félelem. De hiába várt, az építkezés egész hosszából egyetlen neszt sem lehetett hallani, csak a láthatatlan víz egyhangú locogását és suhogását. Így virradt meg s a plevljei egész megdermedt testében érezte, hogy sötétül el és hogy érkezik végéhez az élete.

A következő, harmadik és utolsó éjszakán ugyanez a virrasztás, ugyanez a rémült hallgatódzás. Már éjfél is elmúlt. A plevljeit halálos közöny fogta el. Akkor egyszerre könnyű csobbanás hallatszott, aztán erősebben, a tölgygerendákon tompa ütés. Az állványokról éles fütty sivított fel. A plevljei csónakja ekkor már elindult. Kiegyenesedve állt a csónakban, belemeredt a sötétségbe, kezével integetett és rekedt hangon kiáltozott:

— Evezze, evezze! Uprrrri!

Az álmukból fölzavart emberek teljes erővel eveztek, a folyó sodra mégis valánival korábban elkapta őket, mint kellett volna. Aheiyett, hogy az állványoknál kikötöttek volna, a csónaklejjebb siklott a vízen, amelynek nem tudtak ellenállni s messze elragadta volna őket, ha valami váratlan dolog nem történik.

Itt, a folyó sodrának közepén, ahol már sem cölöp, sem állvány nem volt, a csónak valami nehéz fához ütődött és tompán visszhangzott. Ez a valami megállította őket. Csak akkor vették észre, hogy odafönn az állványokon a szejmenek tusakodnak valakivel. Az örök valamennyien ennek a vidéknek eltörökösödött fiai, egyszerre kiabáltak odafönn; szaggatott és érthetetlen felkiáltásai a sötétségben egymást keresztek:

— Fogjad, ne engedd!

— Ide, ide Kahriman!

— Én vagyok, én!

A kiáltozás közben hallatszott, hogy valami nehéz tárgy vagy emberi test csobban a vízben.

A plevljei néhány pillanatig azt se tudta, hol is állt meg és mi történik, de mihelyt kissé összeszedte magát, a hosszúnyelű csáklýáival megkapaszkodott a vízben álló cölöppben s fölfelé kezdte húzni a csónakot, hogy közelebb jusson az állványokhoz. Már ott volt a tölgycölöpnél s bátorságra kapva torkaszakadtából kiabált:

— Fáklyát, fáklyát gyújtsatok, emberek! Kötélet ide!

Először senki se válaszolt. Végül hosszas kiáltozás után, mialatt senki se hallgatott a másikra s nem is érthette meg, mit kiabálnak neki, odafönn bizonytalanul és félénken kigyulladt az első gyenge fáklyafény. Ez az első villanás még jobban megzavarta a szemeket s emberek és tárgyak árnyékait a víz vörös visszatükrözésével nyugtalan zürzavarba kergette. De azután még valakinek a kezében fölgyulladt a fáklya. Most megnyugodott a fény, az

emberek kezdtek magukhoz térni és felismerték egymást. Minden gyorsan kibontakozott a sötétebből és világossá vált.

A plevljei csónakja és az állvány között egy kis, mindössze három gerendából ácsolt tutaj állott; csak az első részén volt evező, valódi tutajjevező, csak éppen rövidebb és gyöngébb annál. A tutajt gúzzsal odakötötték az állvány egyik tölgygerendájához s az így tartotta magát a rohanó víz ellenében, amely teljes erővel csapkodta és lefelé vonta. A szejmenek fölségítették parancsnokukat, aki a tutajon át felkapaszkodott hozzájuk. Valamennyien kiulladtan és felindultan álltak. A deszkákon összekötözve egy keresztény paraszt feküdt. Látszott, amint melle gyorsan és zihálva emelkedik és körbeforgó szemei rémületei tükröznek.

A négy szejmen közül a legidősebb izgatottan elmondta parancsnokának, hogy az állvány különböző helyein elrejtözve örködték. Mikor a sötétségben evezőcsapásokat hallottak, azt hitték, hogy a parancsnok csónakja közeledik, de volt annyi bölcsesség bennük, hogy nem jelentkeztek, hanem várták, mi fog történni. Akkor két parasztot pillantottak meg, amint a cölöphöz lopakodik és nagy kínna kiköti a tutajt. Hagyták őket, hadd kapaszkodjanak föl s hadd érjenek közéjük, aztán rájuk támadtak, ledöntözték s meg akarták kötözni őket. Azt, aki az ütések súlya alatt elvesztette eszméletét, könnyen megkötözték, de a másik, aki először halottnak tettezte magát, egyszerre kicsusszant a kezükből, mint a hal, s a deszkákon keresztül a vízbe esett.

Itt a szejmen ijedten megállt, a plevljei kiabálni kezdett.

— Ki engedte el? Mondjátok meg, ki engedte el, mert darabokra váglak benneteket!

A legények hallgattak s a vörös, nyugtalan fényben csak pillogtak a szemükkal. A plevljei pedig megfordult, mintha keresni akarná a szökevényt a sötétben, szüntelenül szidalmazva embereit, olyan szitkokkal, amelyeket nappal nem is használt. De aztán hirtelen megrázkódott, az összekötözött paraszt fölé hajolt, mintha értékes kincs fölé állna és egész testében reszketve, valami furcsa, vékony, sírós hangon sziszegte:

— Ezt itten őriztétek, jól őriztétek! Hej, kurafiak, ha ezt is elengeditek, tudjátok meg, hogy nem marad fej a vállatokon!

A szejmenek a paraszt köré tolongtak, a partról az állványokon keresztül még két ór érkezett oda. A plevljei kiadta a parancsot, hogy még jobban kötozzék meg és erősebben tartsák. Így, mint valami holtat, lassan és óvatosan kivitték a partra. A plevljei utánuk lépkedett, azt se nézve hol áll s le nem véve tekintetét a megkötözött emberől. S minden lépésnél úgy érezte, hogy növekszik, hogy csak most kezd élni. A parton újabb fáklyák gyulladtak ki. Az elfogott parasztot egy munkáskunyhóba vitték, ahol tüzet gyújtottak, s kötéllel és láncokkal egy cölöphöz kötötték.

A fogoly nem volt senki más, mint Unište faluból Radisav.

A plevljei kissé lecsendesedett, nem kiabált és nem káromkodott, de sehol sem találta a helyét. Megparancsolta a szejmeneknek, kutassák végig a partot s keressék meg a másik parasztot, aki a vízbe ugrott, habár világos volt, hogy ilyen sötét éjszakában, ha nem fulladt meg, senki se tudja megfogni. Különböző parancsokat adott, ki-bejárkált, valósággal belerészegedett az izgalomba. Vallatni kezdte a megkötözött parasztot, de aztán ezt is abba hagyta. Általában bármit is tett, arra volt jó, hogy nyugtalanságát csillapítsa és rejtegesse, mert valójában csak egyre gondolt: Abidagát várta. S nem kellett sokáig várakoznia.

Miután első álmán túl volt, Abidaga szokása szerint nyomban éjjél után fölébredt s mert nem tudott ismét elaludni, fölkelte, az ablak mellé állt és kinézett a sötét éjszakába. Bilkavaci szálláshelyéről nappal látni lehetett a folyó völgyét és az egész építkezést a kunyhókkal, malmokkal, pajtákkal s körülötte az egész föltúrt és telezórt térséggel. Most a sötétségben csak sejtteni lehetett mindezt és keserűséggel gondolt arra, milyen lassan és nehezen halad a munka s hogy egy szép napon ez a vezér füléhez fog jutni. Erről majd biztosan gondoskodni fog valaki. Ha senki más, hát akkor ez a sima, hideg és alattomos Tosun effendi. S akkor megtörténhetik, hogy ő elveszti a vezér kegyeit. S ez az, ami miatt nem tud aludni s ha el is alszik, még álmában is reszket. Keserű számára minden falat, az emberek sötétek, az élet gyűlöletes, ha csak rá is gondol. A kegyvesztettség azt jelenti, hogy eltávolítanak a vezértől, hogy ellenségeid kigúnyolnak (ő, csak ezt ne!), hogy senki és semmi vagy, hogy rongy és utolsó emberré lettél, nemcsak mások szemé-

ben, de a saját szemedben is. Azt jelenti, hogy elveszítet nehezen szerzett vagyionodat vagy ha meg is tarthatod, csak lopva ragódhatsz rajta. Istanbultól messze, a száműzetésben, valami sötét vidéki helyen, elfeledve, fölöslegessé, nevetségessé, és nyomorulttá váltan. Ne, csak ezt ne! Inkább ne lássa a napot s ne szívja a levegőt! Akkor már százszor jobb senkinek és mincstelennek lenni! — Igen, ez az a gondolat, amely napjában többször is visszatér, fejébe kergeti a vért, fájdalmasan veri a halántékát, de teljesen el nem múlik soha, hanem sötétben ott fekszik benne, mint valami súlyos kő. Ezt jelentené számára a kegyvesztettség, az pedig minden nap és minden órában bekövetkezik, mert minden úgy halad, hogy eljőjön, csak ő egymaga cselekszik ellene, egymaga védekezik; tehát egymagában áll, mindenki és minden ellen. S ez már tizenöt esztendeje tart így, amióta csak tekintélyhez és befolyáshoz jutott, amióta a vezér nagy és fontos dolgokat bíz rá. Ki bírja ezt ki? Ki tud elaludni és megnyugodni?

Habár hideg és nedves őszi éjszaka volt, Abidaga kinyitotta az ablakot és kinézett a sötétbe, mert azt hitte meg kell fulladnia a zárt szobában. Akkor észrevette, hogy az állványokon és a parton fények gyulladnak és le-fel mozognak. Mikor látta, hogy a fények sokasodnak, arra gondolt, hogy valami szokatlan dolognak kellett történnie, felöltözött és szolgáját is felköltötte. Így érkezett a kivilágított pajta elé, éppen abban a pillanatban, mikor a plevljei már maga se tudta, hogy kit gyalázzon, kinek adjon parancsot s általában mit is cselekedjék, hogy megrovíditse az időt.

Abidaga váratlan érkezése teljesen összezavarta. Annyira kívánta ezt a percet, hogy most, amikor elkövetkezett, nem tudta úgy kihasználni, mint ahogy elgondolta. Dadogott az izgalomtól és meglepedkezett az összekötözött parasztról. Abidaga csak megvetően elnézett a feje fölött s nyomban a fogoly felé indult.

A pajtában nyílt tüzet raktak, úgy-hogy a legsötétebb sarok is fénybe borult s a szejmenek új és új rőzscesomót tettek a tűzre.

Abidaga megállott az összekötött paraszt előtt, akinél jóval magasabb volt. Nyugodtan állt és gondolataiba merült. Valamennyien a szavára vártak, ő pedig ezt gondolta: Íme, itt van, akivel harcolnom és tusakodnom kell, íme, ettől függ az állásom és a sorsom, ettől

a megvetett és gyöngelméjű, eltörökösödött plevljeitől és ennek a szemét rájanépnak érthetetlen, megrögzött rosszakaratától. Aztán megrázkódott s parancsot adott, hogy vallassák ki a parasztot.

A pajta megtelt szejmenekkel, odakünn a felébredt felügyelők és munkások hangja hallatszott. Abidaga a plevljei tolmácsolásával tette fel a kérdéseket.

Radisav mindenekelőtt azt állította, hogy ő és még egy fiatalember szökni akartak, azért készítették a kis tutajt és indultak el a folyón lefelé. Mikor bebizonyították állításai képtelenségét, mert éjszaka nem lehet a nyugtalan, örvényekkel, sziklákkal és zátonyokkal teli folyón tutajozni s hogy azok, akik szökni akarnak, nem kapaszkodnak fel az állványokra s nem rombolják az építkezést, Radisav elhallgatott s indulatosan csak ennyit mondott:

— Hát, a ti kezetekben van minden, tegyetek, amit akartok.

— No, majd meglátjuk, mit tudunk — felelte erre élénken Abidaga.

A szejmenek feloldozták a láncokat s lemeztelenítették a paraszt mellkasát. A láncokat tűzbe dobták és vártak. Mivel a lánc kormos volt, valamennyiök keze bekormozódott s a félmeztelen paraszt testén is fekete nyomok maradtak. Mikor a lánc már közelállott az izzáshoz, odalépett Merdzsán cigány s hosszú fogóval kihúzta egyik végét a tűzből, egy szejmen pedig a másik végét ugyanúgy fogóval tartotta.

A plevljei lefordította Abidaga szavait:

— No, rajta, most mondd meg a való igazságot.

— Mi mondani valóm van nektek; mindent tehettek, amit akartok.

Azok ketten odavitték a láncot és körülövezték vele a paraszt széles, szőrös mellét. A megpörkölt szőr sísteregni kezdett. A paraszt szája görcsbe rándult, vállán megduzzadtak az izmok, bordái kiugrottak, hasizmai pedig összerándultak és mozogni kezdtek, mint amikor hány az ember. Nyögött a fájdalomtól, megfeszítette a köteleket, amelyekkel összekötözték, de hiába erőlködött és törekedett arra, hogy testének érintkezése kisebb legyen a tüzes vassal. Szemei pillogtak és könnybe borultak. A láncot leoldották.

— Ez csak a kezdet. Nem lenne jobb, ha enélkül is beszélnél?

A paraszt csak erősen fújt, de hallgatott.

— Mondd meg, ki volt veled az a másik?

— Jovannak hívták, de nem ismerem sem a faluját, sem a házat.

Ismét odavitték a láncot, fölsistergett a perzselődő bőr és szőr. A füsttől köhögve s fájdalomtól fetrengve, a paraszt szakadozottan beszélni kezdett.

Csupán ők ketten beszéltek össze, hogy kárt tesznek az építkezésben. Azt gondolták, így kell tenniük és így is cselekedtek. Senki más nem tudott a dologról és nem is vett részt benne. Kezdetben a partról közelítették meg az építkezés különböző helyeit és jó sikerrel jártak, mikor azonban látták, hogy örök vannak az állványokon és a partokon, kieszték, hogy három gendéből tutajt állítanak össze és így a folyó felől észrevétlenül közelítik meg a hidat. Ez három nap előtt volt. Már az első éjszaka csaknem elfogták őket. Alig tudtak megmenekülni. Ezért a rákövetkező éjszakan egyáltalán ki se merészkedtek. S mikor az elmúlt éjjel megint megkísérelték, hogy tutajjal közelítsék meg az állványokat, megtörtént az, ami történt.

— Ez minden. Így volt, ezt cselekedtük s ti most tegyetek meg magatokét.

— Ó, nem, nem úgy lesz az, hanem valld be, ki beszélt rá minderre titeket? Mert mindaz a kín, ami eddig volt, semmi ahhoz képest, ami ezután következik.

— Hát rajta, tegyetek azt, ami jólesik.

Akkor hozzálépett Merdzsán kovács a fogóval. Letérdelt a megkötözött ember előtt és meztelen lábairól tépdiesni kezdte a körmöket. A paraszt összeszorított fogakkal hallgatott, de a furcsa reszketések, amelyek összekötözött testét egész a derekáig átjárták, elárulták, hogy fájdalmai nagyok és szokatlanok lehetnek. Egyszer csak a paraszt fogain át valamit homályosan mormolni kezdett. A plevljei, aki szavait és mozdulatait leste s bármilyen beismerést is szomjasan várt, jelt adott a kezével a cigánynak, hogy álljon meg s mindjárt Radisavhoz ugrott:

— Hogyan? Mit mondasz?

— Semmit. Azt mondom: mi az Isten szent szerelméért kínoztok s mért vesztegetitek a napotokat?

— Mondd meg, ki beszélt rá a rombolásra?

— De hát ki beszélt volna rá? Maga az ördög, a sejtán!

— A sejtán?

— A sejtán hát. Ugyanaz, aki titeket is rábeszélte arra, hogy idejőjtek és itt hidat építsetek.

A paraszt csendesen beszélt, de keményen és határozottan.

A sejtán! Különös szó, ha ilyen elkeseredetten és ilyen szokatlan helyzetben mondják. A sejtán! Az is van, gondolta a plevljei, ott állva lehajtott fejjel, mintha az összekötözött ember hallgatná ki őt és nem ő ezt az embert. Ez az egyetlen szó érzékeny pontján érintette s egyszerre fölkellette benne minden gondját és félelmét, mintha a bűnös elfogatásával nem is törölődtek volna el belőle. Valóban lehet, hogy mindez, ami itt van Abidagával és a hídépítéssel együtt, ezzel a bolond paraszttal együttesen, mind csak az ördög műve. A sejtán! Talán ez az egyetlen, amitől félni kell? A plevljei megreszketett és összerázkódott. Akkor átvilámlott rajta Abidaga dörgő és haragos hangja.

— Mi az? Te elalszol, semmirekellő? — ordította Abidaga s rövid bőrkorbácsával jobb csizmája szájára vágott.

A cigány letérdelt, kezében a fogóval és fénylő fekete szemeivel rémülten és engedelmesen fölnevezett Abidaga termetére. A szejmenek fölpszikálták a tüzet, amely már különben is lobogott. Az egész helység fénylett, melegen és ünnepélyesen. Egyáltalán, mintha ez a sötét, szegényes és szerény épület egyszerre megnőtt, kiszélesedett és megváltozott volna. A pajtában és körülötte valami ünnepélyes izgalom uralkodott és különös csend, ami olyan helyeken szokott lenni, ahol az igazságot keresik, élő embert kínoznak vagy más végzetes dolgok történnek. Abidaga, a plevljei, a megkötözött ember, úgy mozdogtak és úgy beszéltek, mintha színesek lennének, a többiek mind lábujjhegyen, lesütött szemmel jártak, nem szóltak mást, csak a legszükségesebb szavakat, akkor is csak suttogva. Magában mindegyik azt kívánta, bár ne lenne ezen a helyen, sem ilyen ügyben, mivel azonban ez nem volt lehetséges, mindegyik visszafojtotta a szavát és alig mozdult, hogy legalább ennyivel is távolabb legyen mindtől.

Látva, hogy a vallatás lassan megy s nem ígér semmi eredményt, Abidaga türelmetlen mozdulattal és hangos káromkodások között kiment a pajtából. A plevljei utána igyekezett, mögötte pedig a szejmenek.

Odakünn pirkadt. A nap még nem tűnt fel, de az egész látóhatár világos volt. Mélyen a hegyek között felhők

látszottak, hosszú sötétes rózsaszínű övben elnyúlva, közöttük pedig a csaknem zöldszínű, fényes tiszta ég. A nedves föld felett alacsony ködök szétszórt tömegei feküdtek, amelyekből ritkás és sárgalevelű gyümölcsfák koronái kandikáltak elő. Abidaga parancsokat adott, miközben korbácsával egyhangúan csapkodta csizmáját: A bűnöst tovább kell vallatni, főleg a segítőtársairól, de ne kínozzák túlságosan, olyan kínokkal, amelyek minden erejét elvennék; mindent készítsenek elő, hogy ma délben élve karóba húzzák és pedig a legszélső állvány legmagasabb helyén, úgyhogy az egész város és valamennyi munkás a folyó mindkét partjáról jól láthassa; Merdzsán készítsen elő mindent, a hírnök pedig kiáltssa ki a városnegyedekben: ma délben a hídon láthatja a nép, hogy járnak mindazok, akik a hídépítést meg akarják hiúsítani s hogy itt akár az egyik, akár a másik parton az egész férfiakosságnak, törököknek és rájáknak össze kell gyülekezni, gyermekektől kezdve az öreg emberekig.

A felvirradó nap vasárnap volt. Vasárnap ugyanúgy dolgoztak, mint bármelyik más napon, de ma még a felügyelők is szórakozottak voltak. Alighogy reggeledett, elterjedt a hír a bűnös elfogatásáról, a kínzásról és a kivégzésről, amelynek délben kell elkövetkeznie. Az a csendes és ünnepélyes hangulat, amely a pajtában uralkodott, az építkezés egész vidékén elterjedt. A robotosok némán dolgoztak, mindegyik elkerülte a másik tekintetét s mindenki csak a saját munkáját végezte, mintha ez lenne a világ kezdete és vége.

Már dél előtt egy órával összegyülekezett a város lakossága, főleg a törökök a híd melletti síkon. A gyerekek a földolgozatlan kőhalmazok tetejére kapaszkodtak és ott lefeküdtek. A munkások a katlanok köré gyülekeztek, amelyekben mindennapi eledelük, a sárga, forró és kemény kukoricamálé gőzölgött, amelyet a szakács, az „ascia” oszt ki nekik ügyesen és gyorsan s amelyet a munkások agyagedényben kapnak vagy egy darabka deszkán vagy egészen egyszerűen a sapkájukba. Némán rágcáltak és bizalmatlanul nézdegéltek maguk körül. Nem sokkal később Tosun effendi, Antonije mester és még néhány tekintélyesebb török kíséretében megjelent Abidaga. Mindannyian egy kiemelkedő, száraz helyen álltak föl a híd és a pajta között, amelyben az elítélt volt. Abidaga még

egyszer a pajtához ment, ahol jelentették neki, hogy mindent előkészítettek: ott feküdt a majdnem négy arsin hosszú tölgykaró, kihegyezve, ahogyan kellett, a csúcsára illesztett egész vékony és éles vassal, jól bekenve olajjal; odafönn az állvány tetején már ott álltak a gerendák, amelyek közé beállítják és odaszögezik a karót, fabunkó, kötelek és minden más.

A plevljei sürgött-forgott, arca földszínű, szeme vörös. Most sem tudta Abidaga lángoló tekintetét kiállni:

— Hallod-e, ha nem úgy lesz minden, ahogy kell s megszégyenítesz a világ előtt, ne kerülj többet a szemem elé, se te, se az a cigány biling. A Drinába fojtalak benneteket, mint a vak kutyakölyköket.

Aztán a reszkető cigány felé fordulva, enyhébb hangon hozzátette:

— Hat garas jár a munkáért s még hat, ha estig életben marad. Most aztán lássad.

A csarsija főmecsetjéről felhallatszott a hodza magas, éles hangja. Az összegyülekezett nép körében nyugtalanság támadt s kevéssel ezután megnyílt a pajta ajtaja. Tíz szejmen sorakozott fel kétfelől, mindegyik oldalon öt-öt fegyveres. Közöttük volt Radisav, meztílán és fedetlen fejjel, mint mindig, most is gyors és meghajlott, de most nem „szitált” a járásban, hanem furcsán és aprókat lépkedett, megcsonkított lábival, körmei helyén véres lyukakkal, valósággal ugrált; hátán vitte a hosszú, fehér és élesre hegyezett karót. Mögötte Merdzsán lépkedett két másik cigánnyal, akik az ítélet végrehajtásánál segédkeznek neki. Egyszer csak barna lován előlovagolt valahonnan a plevljei s a menet élére állt, amelynek mintegy száz métert kellett megtennie az első állványokig.

Az emberek meresztgették a nyakukat, lábujjhegyre álltak, hogy jobban lássák az összeesküvőt, aki az építkezés ellen támadt és a hidat rongálta. Valamennyien meglepődtek az ember nyomorult és semmit sem mutató külsején; eddig egészen másként képzeltek. Persze senki se tudta, miért kapkodja magába a lábait, miért ugrál olyan neveltségesen egyikről a másikra és senki se látta jól a mellén azokat az égési sebeket, amelyek mint nagy övek futottak körbe rajta, mert felhúzták rá az ingét és subáját is rátették. Így aztán mindannyiuk előtt túlságosan nyomorultnak és jelentéktelennek tűnt ahhoz a tethöz képest, amiért most vesztőhelyre viszik. Csak a hosszú, fe-

hér karó tűnt mindenki előtt borzalmasan nagyknak s vonta magára mindannyiuk figyelmét.

Mikor a parti földmunkálatok helyéhez érkeztek, a plevljei leszállt a lováról, s ünnepélyes, túlzott mozdulatokkal átadta a kantárszárat a legényének, ő pedig a többiekkel együtt eltűnt a vízhez ereszkedő meredek és sáros úton. Kevéssel utóbb ismét látni lehetett őket, amint ugyanabban a sorrendben feltűnnek az állványokon s lassan, óvatosan fölfelé kapaszkodnak. A gerendák és deszkák keskeny járatain a szejmenek teljesen körülfogták s maguk közé szorították Radisavot, nehogy a vízbe ugorhasson. Így vonultak lassan előre s emelkedtek mind magasabbra, míg csak az állvány végéhez nem érkeztek. Itt a víz fölött egy szobanagyságú térséget készítettek. Ezen a térségen, mint valami magasra emelt színpadon helyezkedett el Radisav, a plevljei és a három cigány; a többi szejmen ott maradt szétszórva az állványok között.

Odalenn a sík területen a nép ide-oda mozgott és helyezkedett. Mintegy száz lépés választotta el őket a magasban elhelyezett deszkáktól, úgyhogy minden embert és minden mozdulatot látni lehetett, de nem lehetett hallani a szavakat és szemügyre venni a részleteket. A balparti nép s a munkások háromszor olyan messzire voltak a látványtól s még jobban fészkelődtek, erőlködtek azon, hogy többet lássanak és halljanak. De semmit sem lehetett hallani s az is, amit kezdetben látni lehetett, túlságosan egyszerűnek s cseppet sem érdekesnek tűnt, de aztán a végén olyan borzalmassá vált, hogy mindannyian elfordították a fejüket, sokan pedig gyorsan hazamentek, megbánva, hogy egyáltalában eljöttek.

Mikor Radisavnak megparancsolták, hogy fekdüdjék le, egy kicsit habozott, aztán egyetlen pillantást se vetve a cigányokra és a szejmenekre, mintha nem is léteznének, a plevljeihez lépett s csendesesen, rekedt hangon így szólt hozzá:

— Hallod-e, úgy segítsen az Isten ezen is, meg a túlvilágon is, tegyél jót velem, szúrj keresztül, hogy ne kelljen kinlódnom, mint a kutyának.

A plevljei összerezsent s rákiáltott az emberre, mintha védekezni akarna a túlságosan bizalmas beszéd ellen:

— Takarodj; szikter, te gyaur! Hát ilyen hős vagy te, hogy lerombolod a szultánét, emitt meg rimánkods, mint

valami asszony! Úgy lesz, ahogy megparancsolták s ahogy megérdemled.

Radisav még mélyebben lehajtotta a fejét, a cigányok pedig hozzáléptek s lehúzták róla a ruhát meg az inget. A mellén előtűntek a láncokozta vörös égési sebek. A paraszt többé egy szót se szólt, hanem úgy, ahogy megparancsolták, arccal a földnek, lefeküdt. A cigányok hozzáléptek s először hátrakötötték a kezeit, majd mindkét lábára, a bokánál, kötelet kötöttek. A két cigány kétfelé húzni kezdte a kötelet s szélesen kifeszítették a paraszt lábait. Azután Merdzsán a karót két kerek fadorongra fektette, úgyhogy a csúcsa a paraszt lábai közé ért. Övéből széles, rövid kést vont elő, letérdelt az elítélt mellé, fölébe hajolt, hogy a lábak között szétvágja a bő nadrág posztóját s kiszélesítse a nyílást, amelyen át a karónak a testbe kell hatolnia. A hóhér munkájának ez a legborzalmasabb része, szerencsére, a nézők előtt láthatatlan maradt. Csak azt lehetett látni, amint az összekötözött test a rövid és észrevétlen késszúrástól megrándul, derékig fölemelkedik, mintha föl akar na kelni, de nyomban utána visszazuhan és tompán a deszkára ütődik. Mihelyt a cigány ezt elvégezte, felugrott, felkapta a földről a fabunkót és lassú, kimért ütésekkel verni kezdte a karó alsó, tompa részét. Két ütés között kissé megállott, először a testet szemlélte, amelybe a karó behatolt, aztán a két cigányt, figyelmeztetve őket, hogy lassan és egyenletesen húzzák a kötelet. A szétfeszített paraszt teste görcsösen rángatózott, a fabunkó minden ütésénél meggömbült és vonaglott a gerinc, de a kötelek kifeszítették és kiegyenesítették. Mindkét parton olyan nagy volt a csend, hogy minden ütest, aztán a meredek partról minden visszhangját is pontosan ki lehetett venni. A legközelebb állók még azt is hallhatták, hogy az ember homloka minden ütés után a deszkákhoz verődik s emellett még egy más, különös hangot is; de ez se jajgatás, se fohászkodás vagy hörgés nem volt, hanem a szétfeszített és megkínzott testből valami csikorgásféle tört elő, mint mikor valaki a sövényt gázolja vagy fát tör. Minden második ütés után a cigány a kifeszített testhez lépett, föléje hajolt s megvizsgálta, vajon a karó helyes irányban halad-e s mikor meggyőződött arról, hogy az élethez szükséges egyetlen fontosabb belső részt sem érintett, visszatért a helyére és folytatta munkáját.

Mindezt a partról alig lehetett hallani s még kevésbé látni, de mindenkinek reszkett a lába, elsápadt az arca és kezén kihűltek az ujjak.

Aztán egyszerre csak megszűntek az ütések. Merdzsán észrevette, hogy a jobb váll felső részén megfeszülnek az izmok és a bőr emelkedni kezd. Gyorsan odalépett és ezt a kidudorodott részt keresztben átvágta. Sápadt vérsugár tört elő, először csak gyengén, aztán erősebben. Még két-három könnyű és óvatos ütés, aztán az átvágott helyen kibukkant a karó megvastalt csúcsa. Még kettőt hármát ütött a karóra, míg csúcsa el nem érte a jobb fül magasságát. Az ember karóba volt húzva, mint parázs följött a birka, csak éppen a karó csúcsa nem a száján jött ki, hanem a hátán s a belsőjében nem sértett meg erősebben semmit, sem a szívet, sem a tüdőt. Akkor Merdzsán eldobta a fabunkót és az áldozathoz lépett. Végigszemlélte a mozdulatlan testet, megkerülve a vért, amely előszivárgott onnan, ahol a karó behatolt és előbukkant, s kis töcsákba gyűlt a deszkán. A két cigány hátrára fordította a megmerevült testet s a lábakat a karó aljához kezdte kötözni. Ezalatt Merdzsán azt figyelte, ál-e még az ember s figyelmen kívül hagyta az arcát, amely megduzzadt s szélesebbnek, nagyobbak látszott. A szemek tágra nyitak s nyugtalanok voltak, de a szempillák nem mozdultak, a száj tátottan állt s mindkét ajka görcsbe merevedett, mögülük előfehérltek az összeszorított fogak. Az ember már nem tudta mozdítani az egyes arcizmokat s ezért az egész arc inkább lárvának látszott. A szív azonban tompán vert s a tüdő rövid és meggyorsult lélegzettel dolgozott. A két cigány, mint nyársra húzott birkát, fölemelte. Merdzsán rájuk kiáltott, vigyázzanak, ne rázzák a testet s maga is segített nekik. A karó alsó, vastagabb részét beállították a gerendák közé, nagy szegekkel odaerősítették, aztán hátulról egy rövid léccel alátámasztották, azt is hozzászegték a karóhoz és az állvány gerendáihoz.

Mikor ezzel is elkészültek, a cigányok hátrább húzódtak és a szejmekhez csatlakoztak, az üres térségen pedig, két egész arsinna kiemelkedve, kinyúlva és kidülledve, derékig meztelenül, egyedül maradt a karóba húzott ember. Messziről csak sejteni lehetett, hogy testén áthalad a karó, a-

melyhez lábait és kezeit kötözték. Ezért a népnek úgy tűnt, mintha szobor volna, amely magasan a folyó fölött, közvetlenül az állványok pere-mén, ott lebeg a magasban.

Mindkét parton morajlás zúgott végig a hullámozó tömegen. Voltak, akik lesütötték a tekintetüket, mások gyorsan hazaindultak s nem néztek se jobbra, se balra. A többség némán nézte az emberi alakot, amely természetellenes merevséggel, egyenesen ott volt az úrben. Fagyos borzalom járta át bensőjüket, lábuk elhalt, de nem tudtak mozdulni onnan s tekintetüket nem tudták levenni a látványról. S a megrémült emberek között végigvándorolt a bolond Ilinka; mindenkinek a szemébe nézett, igyekezett elkapni a tekintetét, hogy kiolvassa belőle, hová is rejtették az ő fölázdozott és eltemetett gyermekeit.

Akkor a plevljei, Merdzsán és még két szejmen ismét az elítélthez léptek és közelről vizsgálgatni kezdtek. A karón csak vékony vérerecske csordogált lefelé. Az ember élt és eszméleténél volt. Lágýéka emelkedett és süllyedt, szeme lassan, de szüntelenül forgott. Összeszorított fogai közül elnyújtott hörgés hallatszott, amelyből csak nehezen lehetett egy-egy szót ki-venni:

— A törökök... a törökök... — csukladozott a karóba vert ember —, a törökök... a hídon... pusztuljatok el, mint a kutyák... dögöljétek meg, mint a kutyák...

A cigányok összeszedték szerszámaikat s a plevljeivel és a szejmenekkel együtt az állványokon keresztül a part felé indultak. A nép visszahőkölt előlük és oszladozni kezdett. A magas kőrákások és a csupasz fák tetején csak a gyerekek vártak még valamire, nem tudván, mikor van vége a dolognak s mi az elég, várták, mi történik később azzal a furcsa emberrel, aki ott lebeg a víz fölött a magasban, mintha ugrás közben megállott volna.

A plevljei ekkor Abidagához lépett s jelentette, hogy mindent pontosan és jól végrehajtottak, az elítél még él s minden kilátás szerint még élni is fog, mert a bensője teljesen sértetlen. Abidaga nem válaszolt semmit, még csak rá se tekintett, csak kezével intett, hogy vezessék elő a lovát, elbúcsúzott Tosun effenditől és Antonije mestertől. Mindannyian indultak. Ide hallatszott, amint a csarsijában a hívívó, a „telal” kikiáltja, hogy az ítéletet végrehajtották s mindenkit, aki ilyesmit cselekszik, ilyen keserű és rettenetes büntetés ér.

Csuka Zoltán fordítása

